

Fokusgruppssamtal om svåra frågor

Ann-Marie Markström

Institutionen för beteendevetenskap och lärande,
Pedagogik och didaktik, Linköpings universitet

Ann-Charlott Münger

Institutionen för beteendevetenskap och lärande,
Pedagogik och sociologi, Linköpings universitet

Orosanmälningar till socialtjänsten hör till en av de arbetsuppgifter som upplevs som svåra i förskola och skola. I ett aktuellt forskningsprojekt har fokusgruppssamtal visat sig vara en fruktbar metod för att tillsammans i grupp bearbeta, diskutera och reflektera över hur man i förskola och skola kan identifiera och stödja barn som bevittnar i våld i hemmet. Detta projekt har väckt frågan om en bredare användning av fokusgruppssamtal som pedagogiskt verktyg i förskola och skola.

Fokusgruppsintervju är en metod som används för att samla data i gruppdiskussioner där forskaren är intresserad av deltagarnas erfarenheter, uppfattningar och förståelse av ett visst fenomen. Metoden används relativt flitigt inom forskning, särskilt inom samhällsvetenskaplig forskning. Det har exempelvis nyttjats inom det pedagogiska forskningsfältet när det gäller barns eller lärares erfarenheter och uppfattningar i olika frågor, till exempel om läxor, mobbning eller undervisning.

I vårt forskningsprojekt om hur förskola och skola identifierar och arbetar med barn som bevittnar våld i hemmet, använder vi fokusgruppsintervjuer som ett verktyg för att samtala med förskollärare, lärare och elevvårdspersonal om deras erfarenheter och uppfattningar. Det är några reflektioner från detta projekt som står i fokus för den här artikeln. Frågan som väckts hos oss är om fokusgruppssamtal kan användas som ett pedagogiskt verktyg i specialpedagogers och speciallärares arbete med att föra samtal med arbetsgrupper i förskola och skola.

Arbete med fokusgrupper

Fokusgruppsintervju som metod används för att med hjälp av deltagarna i en grupp diskutera ett givet ämne. Exempelvis kan en fallbeskrivning, en artikel eller en filmsekvens presenteras som utgångspunkt och start för samtalet om ett fenomen. En moderator eller intervjuare leder samtalet.

Till skillnad från vid individuella intervjuer riktas intresset mot vad individer i en grupp tillsammans kan berätta om ett fenomen. Intresset kan även riktas mot hur deltagare påverkar, inspirerar, diskuterar och problematiserar ett givet ämne. Fokusgrupper kan vidare analyseras utifrån hur samtalet genomförs, när, om vad och hur deltagarna talar. Vad deltagarna pratar om, vilka erfarenheter och uppfattningar som presenteras och delas, om deltagarna litar sig med varandras uppfattningar och huruvida gemensamma berättelser skapas under samtalets gång är sådant som kan studeras (Hydén & Bülow 2003; Wibeck 2010; Wibeck, Abrandt Dahlgren. & Öberg 2007).

Deltagarna i en fokusgrupp kan väljas ut slumpmässigt eller vara bestämda i förväg och kan vara homogen eller heterogen beroende på vad som ska undersökas. Inom pedagogisk forskning kan en fokusgrupp sättas samman av en grupp lärare inom samma skolform eller i en skola, till exempel gymnasielärare på ett visst program. Intresset kan då vara inriktat mot gemensamma erfarenheter och värderingar. En fokusgrupp kan även sättas samman av olika yrkesgrupper i en och samma eller olika förskolor och skolor som till exempel lärare, specialpedagog och skolsköterska. Intresset kan då vara inriktat mot hur såväl lika och olika erfarenheter, som kunskaper och värderingar möts i samtalet.

Fokusgruppsamtal om barnmisshandel

Forskning visar att många barn och ungdomar upplever våld inom familjen (Överlien 2012). Att bevittna våld inom familjen betraktas som lika allvarligt som andra former av misshandel mot barn. Denna utsatthet leder till många negativa konsekvenser för barn, både på kort och lång sikt. Det påverkar deras hälsa negativt, men också deras sociala och kognitiva förmågor.

Anställda i förskola och skola har en unik position eftersom de träffar alla barn på daglig basis. De har i sin professionella roll skyldighet att göra en orosanmälan om de misstänker att ett barn far illa. Lärare och elevvårdspersonal måste också möta och hantera de barn (och deras föräldrar) som är utsatta för denna typ av misshandel, en uppgift som ofta upplevs som svår och känslig (Bruno 2012).

I vårt forskningsprojekt genomförs fokusgruppsintervjuer med förskollärare, lärare, specialpedagoger, skolkuratorer och skolsköterskor. En del grupper består av samma yrkesgrupp från olika förskolor och skolor och andra består av personal från samma arbetsplats, alla med lång yrkeserfarenhet. Intervjuaren (moderatoren) ställer frågor till hela gruppen och använder sig av vinjetter som beskriver olika fall som kan indikera att ett barn har bevittnat våld i hemmet. Vinjetterna utgår från fall med en mer diffus beskrivning till fall där en lärare får kännedom om att ett barn är utsatt för denna form av barnmisshandel.

Att tillsammans bearbeta och skapa kunskap

Det som kännetecknar intervjuerna är framför allt en stor osäkerhet kring begreppet att bevittna våld i hemmet och hur den här formen av utsatthet kan relateras till barnmisshandel. En del deltagare menar att om barnet inte är direkt utsatt för våldet, så är det inte lika allvarligt som att själv bli slagen. I följande exempel från början av intervjun samtalar en grupp specialpedagoger utifrån en vinjett som handlar om en flicka som bevittnat våld i hemmet:

A: Här är det ju inte flickan som på sätt och vis, eh, här är ju föräldrarna sinsemellan så det kommer liksom i en annan situation.

Moderator: Ni ser det inte som att hon själv blir misshandlad?

A: Nej det tycker inte jag,

B: Flickan?

C: Inte fysiskt alltså ja ... hm, hon blir inte slagen.

(Alla talar i munnen på varandra)

C: Men det är en form av misshandel att se och uppleva det här, det är det ju.

D: Jag tänker psykiskt.

A: Hon far ju illa, det gör hon ju flickan, absolut.

Moderator: Skulle ni säga att det är lika allvarligt som att hon själv blir misshandlad, fysisk misshandel?

(Paus, 5 sek.)

D: Eh, jag tänker att det är allvarligt att hon har bevittnat våld.

(Många hummar)

A: Ja, det tycker jag också... mellan båda föräldrarna.

Detta korta exempel visar att deltagarna tillsammans och med hjälp av vinjetten och moderatorns frågor försöker definiera och komma fram till en (gemensam?) ståndpunkt. I det fortsatta samtalet diskuterar de vidare kring sina egna erfarenheter av liknande fall och vilka olika sätt de hanterat dessa fall på.

Det som kännetecknar intervjuerna och som blir intressant är att deltagarna i ett första skede av intervjun menar att de inte har någon erfarenhet eller kunskap om barn som bevittnar våld i hemmet. Men ju längre intervjuerna fortskrider börjar de, utifrån vinjetterna, att tillsammans diskutera och problematisera barnmisshandel i form av att bevittna våld och hur de ser det som något skadligt för barn. Det som också blir tydligt i dessa samtal är att deltagarna under samtalens gång även börjar se tillbaka och reflektera över barn/elever som de mött under sin långa tid i yrket och hur de i dag - i "backspegeln" - misstänker, förstår och rent av vet att barnen har levt i familjer med en våldsproblematik.

Fokusgruppsintervjun väcker minnen hos deltagarna som innebär att tidigare erfarenheter omtolkas och kan förstås på nya sätt. I samtalen ställer deltagarna frågor till sig själva och varandra om vad våld i hemmet kan innebära, hur barn som utsätts kan identifieras och hur de som professionella bör och kan handla för att stödja barnen. I fokusgrupperna framkommer vidare att såväl förskollärare och lärare som EHT-personal upplever en stor osäkerhet. I många fall handlar det om brist på såväl kunskap som rutiner för hur de ska agera när det gäller att identifiera, göra orosanmälan och stödja barn som far illa i hemmet. De upplever också att det är viktigt att tillsammans samtala och stödja varandra i hur de ska arbeta med dessa frågor, till exempel i ett arbetslag.

Implikationer

Som en del i specialpedagogers och speciallärares arbetsuppgifter ingår att arbeta med arbetslag i olika svåra frågor, till exempel om hur de kan arbeta med barn som far illa i hemmet eller i skolan. Det kan göras på skilda sätt och med olika metoder. Vanliga arbetssätt är det som brukar benämnas kollegiala samtal, kollegial handledning, pedagogisk handledning och lärande samtal.

Utifrån våra erfarenheter av fokusgrupp som forskningsmetod om svåra samtalsämnen, blir det tydligt att fokusgruppen som utforskande samtalsform även skulle kunna fungera som ett viktigt pedagogiskt verktyg i förskola och skola. Exempelvis skulle specialpedagoger eller speciallärare kunna använda denna metod i sitt arbete med arbetslag när det handlar om att diskutera och ta ställning till etiskt svåra arbetsuppgifter, eller andra frågor som kan upplevas som problematiska eller känsliga.

Genom att använda fiktiva eller autentiska fall (från den egna arbetsgruppen eller andra arbetsgrupper), skulle det vara möjligt att tillsammans komma fram till vilka kunskaper, erfarenheter och ståndpunkter man har i en specifik fråga. Detta för att lära av varandra, men även för att finna gemensamma utgångspunkter, värderingar och handlingsmöjligheter som kan ligga till grund för ett förändringsarbete för att stödja barn och elever.